PÁLYÁZATI FORMÁK A MILLENNIUM TERVVERSENYEIN
A városligeti millenniumi kiállítás tervversenyei

Székely Márton – Marótzy Katalin

BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest

Absztrakt
A kiegyezés után Magyarországon egyre szaporodó építészeti tervpályázatok sorából kiemelkednek az 1890-es évek jelentős versenyei, melyek közül az ezredévi reprezentatív ünnepségsorozattal összefüggő épületek tervezésére meghirdettek bizonyultak a leginkább figyelemre méltónak. Ezek alkalmat teremtettek a pályázat-rendezés korábbiaknál kimunkáltabb, rutinosabb gyakorlására. Egyrészt a Kiállítás eseményeihez kapcsolódóan készültek ideiglenes és állandó épületek, másrészt a „modern" állam reprezentációját erősítő középületek megvalósítására is manifesztálódott igény. Jelen tanulmányban az előbbi épületek csoportjának versenyeit kívánjuk közelebbről megvizsgálni, melyek abban az évtizedben zajlottak, amelynek kezdetén a stíluskeverő historizmus széles körben kezdett terjedni hazánkban. A Millennium speciális történelmi eseményként látványos lehetőséget biztosított a historizmus szellemében fogant különböző tervek versengésének.

Kulcsszavak
millennium · historizmus · tervpályázat · kiállításépítészet

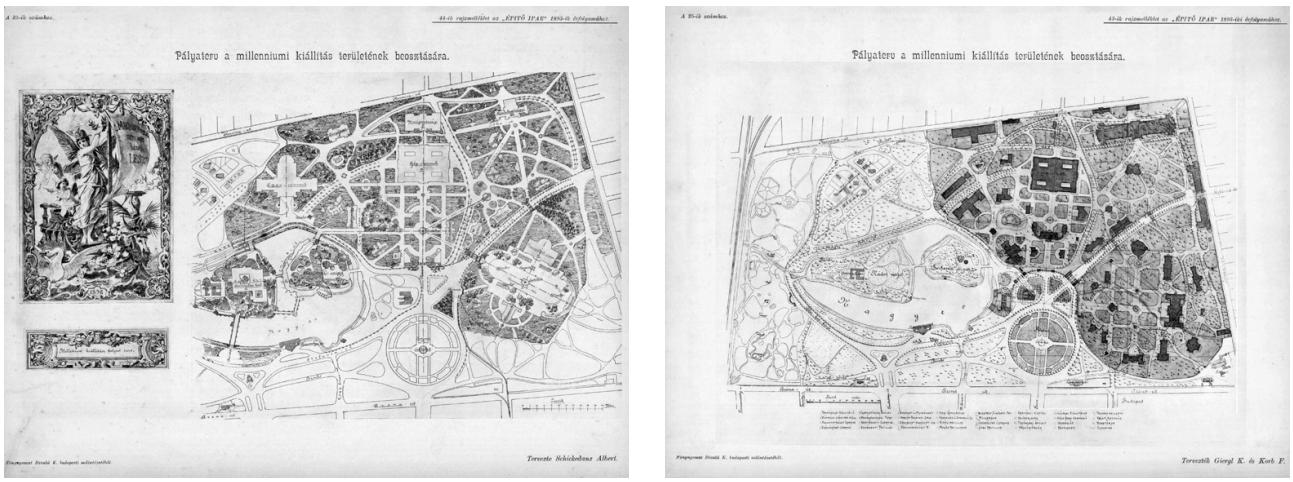

01 Schickedanz A. / Korb F.–Giergl K.: A kiállítás-rendezés pályaterve (1893)

1. MILLENNIUMI ÉPÍTKEZÉSEK

Már az 1890-es évtized első felében elkezdte foglalkoztatni az ország közvéleményét a közelgő ezredéves ünnepségsorozat:[1] az 1896-os esztendőben lezajlott nagyszabású emlékév méltó díszleteként kívánt reprezentatív épületeket, építményeket emelni a központi kormányzat. Ezek egyik része közvetlenül kapcsolódott az eseménysorhoz, illetve annak legfontosabb eleméhez: a budapesti Városligetben megrendezendő Millenniumi Kiállításhoz; másik felét pedig az ország polgári fejlődésének gyorsuló ütemét tükrözni hivatott, monumentális – többnyire kulturális-tudományos intézmények – székhelyéül szolgáló épületek tették ki. Ezen objektumok körét részben az 1896. évi VIII. – ún. Millenniumi – törvénycikk konkrétan meghatározta, így hivatalosan a Hősök téri emlékmű, az ország hét pontján felállított emlékoszlopok,[2] Szent István szobra a Halászbástyán, a Szépművészeti Múzeum és 400 vidéki népiskola felépítése tartoztak ebbe a körbe.[3] A fentieken kívül az évtized közepének építési láza számos további nagyberuházásnak adott lendületet, amelyek párhuzamosan zajlottak a kifejezetten az évforduló apropójából folyó építkezésekkel, mint például a főváros két új Duna-hídjának nemzetközi pályázata, illetve a Földtani Intézet palotájának éppen 1896-ban kiírt tervversenye. Ezek ügyét a Millennium lendülete is minden bizonnyal segítette, hiszen mind a korábban elkezdett építészeti projektek, mind az új pályázatok kiírása, illetve eredményének kiállítása is további lehetőségeket teremtett az önmagát mindinkább reprezentálni kívánó Magyar Királyság számára.

Az emblematikus évhez, illetve annak emlékezetéhez valamilyen módon köthető épületek megvalósulásai – sőt esetenként meghirdetett pályázatai is – meglehetősen nagy szórást mutatnak időben. Így sokszor nem egyértelmű, hogy mennyire sorolható egy-egy épület elkészülte ehhez az eseménysorhoz.[4] Jól megfigyelhető azonban, hogy az évtized közepén ugrásszerűen megnövekedő építőipari tevékenység és az ennek köszönhetően szintén megugró építészeti tervpályázat-folyam[5] milyen kiemelt figyelmet kapott a korabeli sajtóban – az építészeti szaksajtón kívül az egyéb közéleti újságokban is.[6] Egyértelműen látszik a trend, hogy az ekkor tervezett és megvalósult

1 Sinkó Katalin: „A História a mi erős várunk."A millenniumi kiállítás, mint Gesamtkunstwerk. in: *A historizmus művészete Magyarországon.* MTA, Budapest 1993. 152.

2 A munkácsi várhegyen, a nyitrai Zobor hegyen, a dévényi Várhegyen, Pannonhalmán, a zimonyi Várhegyen, Ópusztaszeren és a brassói Cenk hegyen. *Építészeti Szemle* (ÉSZ) 5. (1896) 3. 66.

3 Megyeri-Pálffi Zoltán: Az 1868. évi népiskolai törvény végrehajtása: a népiskolai épületek és a hajdúszoboszlói polgári fiúiskola. *Régiókutatás Szemle* 4. (2019) 1. 47–59.

4 Például: bár az Iparművészeti Múzeum befejezése pont a Millennium évére esett, az épület megvalósulásának folyamata jóval korábban kezdődött. *Építő Ipar – Építő Művészet* (ÉPIP) 14. (1890) 47. 492., 15. (1891) 26. 234., *Vasárnapi Ujság* (VU) 43. (1896) 44. 729–30.

5 Székely Márton – Marótzy Katalin: A pályázat, mint jelenség a késő historizáló építészet korában. *Építés – Építészettudomány* 46. (2018) 1–2. 93–116. (Székely–Marótzy 2018.)

6 Rendszeresen beszámolt a témában pl. a Vasárnapi Ujság és a Pesti Hírlap.

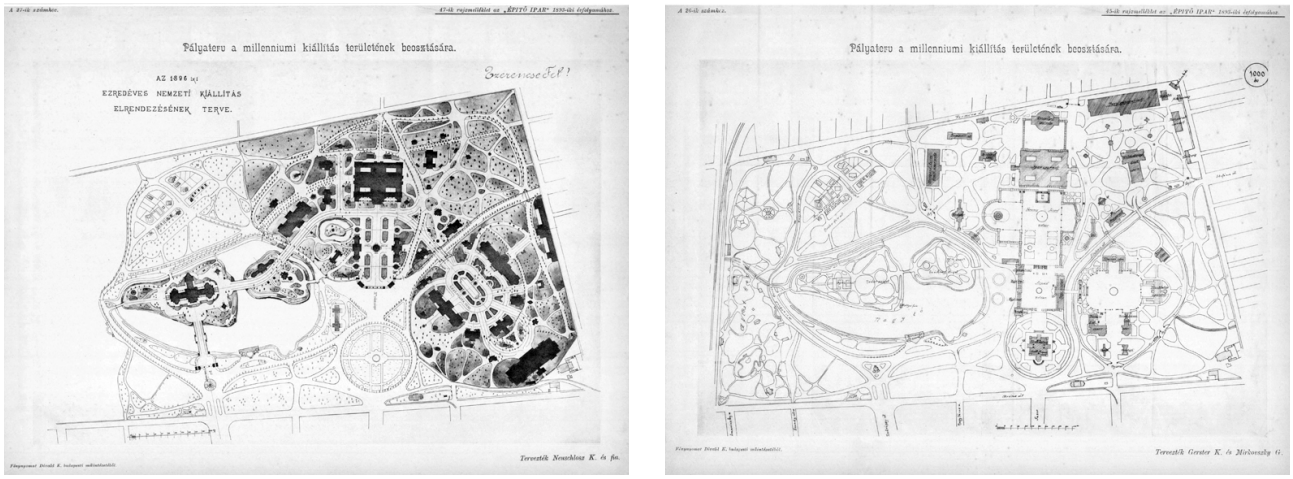

02 Neuschloss K. és fia / Gerster K.–Mirkovszky G.: A kiállítás-rendezés pályaterve (1893)

reprezentatív épületek többségénél már magától értetődően a nyilvános pályázat kihirdetése mellett döntöttek.[7] Ez alkalmat adott a tervezőknek a korszellem szabadabb formai kifejezésére is, lévén a feladatok egy része ideiglenes épületek létesítéséről szólt.

2. AZ EZREDÉVES KIÁLLÍTÁS

A jelenség centrumát mindenekelőtt magának a városligeti Kiállítás épületeinek pályázatai képezték. Már az 1891. évi II. törvénycikk kimondta, hogy az Ezredéves Kiállítás a Városligetben lesz tartandó, az 1885-ös Országos Kiállítás néhány épületének[8] felhasználásával. Mivel a helyszín adott volt, először a kiállítás általános elrendezése lett a kérdés, erre írták ki az első pályázatot. 1893 februárjában a kereskedelmi miniszter aláírásával tették közzé a felhívást, mely a leendő kiállítást két főcsoportra osztotta fel: az első volt a „történelmi", míg a másik a „jelenkori". Ezeknek megfelelően két külön lebonyolítandó és díjazandó kategóriában folytak a versenyek, melyeken egymástól függetlenül is lehetett indulni. A kiírás első fele a felépítendő összes épület elhelyezését tartalmazó helyszínrajzra szólt két hónapos határidővel,[9] míg a második a történelmi csarnok épületére, ehhez azonban már három hónap állt a tervezők rendelkezésére. Mindkét pályázat országos körű, nyilvános és jeligés volt. Az elrendezési terv versenyére összesen 34 pályamű érkezett be, melyeket nyolc napra kiállítottak. Csak a közszemlére tétel után kezdődött meg a bírálat, aminek kezdetén a zsűri nem kevesebb, mint 27 tervet ki is zárt a 34-ből – vélhetően alacsony minőségük miatt –, figyelmen kívül hagyandónak ítélve azokat, mindössze három pályázatot részesítettek dicséretben.[10] A fennmaradó négy tervre a bizottság négy egyenlő 1000 koronás díjazást javasolt a meghirdetett 3000-es összdíjazást így megemelve, amelyhez a kereskedelmi miniszter is hozzájárult. Ekképpen a díjazott tervezők a következők lettek: Schickedanz Albert, a Korb Flóris–Giergl Kálmán páros (1. ábra), a Gerster Kálmán–Miskovszky Géza páros, illetve Neuschloss Károly és fia (2. ábra).

A bíráló bizottság ötletpályázat-szerűen gondolta felhasználni a végeredményt, így egyik tervet sem ajánlotta változatlan formában kivitelezésre. A négy díjazott pályamunka felhasználásával készítette el

7 Kivétel volt a korabeli reprezentatív projektek sorában például a budavári Szent István lovas szobor és a hozzá kapcsolódó Halászbástya, aminek tervezésével Schulek Frigyest bízták meg. *ÉPIP* 19. (1895) 15. 145.; illetve a Kúria épülete, melyet Hauszmann Alajos tervezett. *ÉPIP* 18. (1894) 22. 265.

8 Az Iparcsarnok, a Műcsarnok (később Olof Palme ház, építéstörténetéről bővebben: Székely Márton: 134 év színei, A városligeti Millennium Háza rekonstrukciója. *Metszet* 11. (2019) 6. 38-43.), illetve a Királypavilon. *ÉSZ* 2. (1893) 6. 161.

9 A sajtóban megjelent kiírás azonban nem közli a beadandó tervek léptékét, vélhetőleg az ekkor a szabályozási terveknél bevett 1:720 arányú rajzlépték értelemszerű volt. *ÉSZ* 2. (1893) 2. 56.

10 A díjazottak: Justh Ferenc és Farkas Ferenc államvasúti mérnökök Rondó jeligéjű; Göncy Béla államvasúti mérnök Pro Patria jeligéjű, és Wéber Károly kert- és faiskola tulajdonos Árpád jeligéjű terve volt. *ÉSZ* 2.(1893) 5. 145.

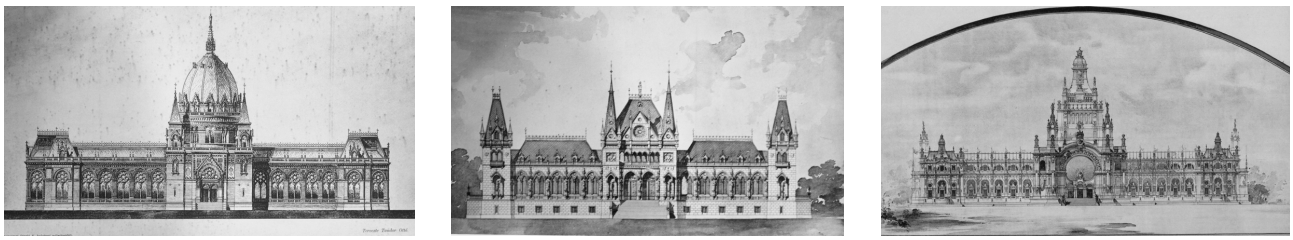

03 Tandor O. / Pfaff F. / Korb F.–Giergl K.: Pályatervek a történelmi csarnok első fordulójára (1893)

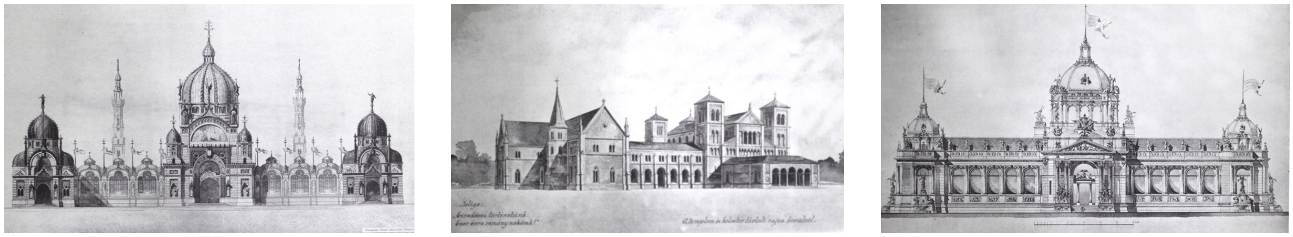

04 Alpár I. / Schickedanz A. / Kolbenheyer V.: Pályatervek a történelmi csarnok első fordulójára (1893)

a kiállítás végleges helyszínrajzát később a kiállítás műszaki osztálya.[11] Eme összegző terv több pályaműből származó elemet is mutatott, ilyen volt például az Andrássy út tengelyében álló híd a tavon – amit Neuschlossék vetettek fel; vagy a közlekedési pavilon elhelyezése – amely szinte teljesen megegyezik a Korb–Giergl páros tervén láthatóval. Így a végeredményt szemügyre véve igazolhatónak tűnik, hogy e versenyt – mai értelemben okvetlenül – ötletpályázatnak tekintsük.

A második Millenniumi pályázatra, a történelmi csarnokra[12] 4000 koronás első- és 2000 koronás második díjat tűztek ki. A vázlatos, 1:200-as léptékű terveket előíró hirdetményből kiolvasható program fölöttébb homályos. Nem közöltek konkrét helyigényeket, mindössze az összterület mértékét: 3000 négyzetméter. A kiírás szerint[13] az épület egyrészt önmagában a magyarság – honfoglalástól kezdődő – ezeréves történelmének nagyságát hivatott kifejezni, másodsorban az erről szóló történelmi kiállítás elhelyezésére kellett szolgálnia. Továbbá a Millenniumi év programjainak lezárultával valamilyen más rendeltetésre könnyen átalakíthatónak kellett lennie. A kiírásából is látszik, hogy e csarnokot a szervezők az egész esemény legfontosabb létesítményeként kezelték, az építészeti kiképzés tekintetében is határozott elvárás fogalmazódott meg: *„Az építmény stílje a tervező tetszésére bizatik, kívánatos azonban, hogy a magyar történelem vagy régi magyar építmények motívumai lehetőleg felhasználtassanak.”*[14] Végül összesen tizenegy pályaterv érkezett be az 1893. áprilisi határidőre, melyeket – az elrendezési tervhez hasonlóan – nyolc napra kiállítottak mielőtt a bírálati folyamat megkezdődött volna. A zsűri négy pályatervet részesített egyenlő díjazásban: Pfaff Ferenc, Tandor Ottó, Alpár Ignác, valamint Schickedanz Albert munkáit, továbbá dicséretet kapott Kolbenheyer Viktor pályázata.[15]

Ezeken kívül ismerjük még Korb Flóris – Giergl Kálmán elképzelését, ők önként vállalták díjazatlan tervük jeligéjének feloldását, és a rajz közzétételét.[16] A hat publikált pályaműből kirajzolódik az, hogyan értelmezték a pályázók a kiírást (3–4. ábra). Öten

11 *ÉPIP* 1893. 113. A műszaki iroda főmérnökei Kolbenheyer Viktor és Bierbauer István voltak. Horváth János (szerk.): Iparügyek. Gutenberg Kiadó, Budapest 1896. 112.
12 Részletesen: Gerle János: Századfordulós stílusirányzatok. In: Sisa József – Dora Wiebenson (szerk.): *Magyarország építészetének története.* Vince Kiadó, Budapest 1998. 250.
13 *ÉPIP* 17. (1893) 8. 36–37.
14 *ÉSZ* 2. (1893) 2. 57.
15 *ÉPIP* 17. (1893) 23. 109.
16 *ÉPIP* 17. (1893) 47. 223.

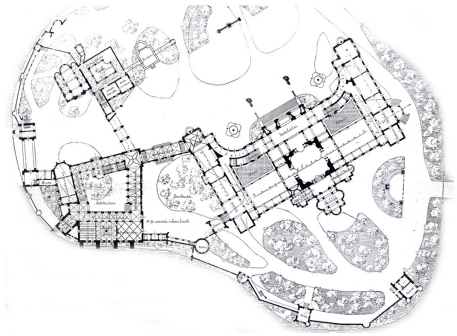

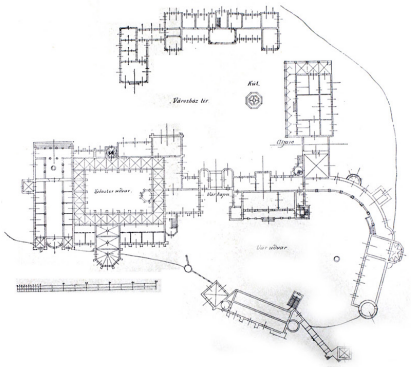

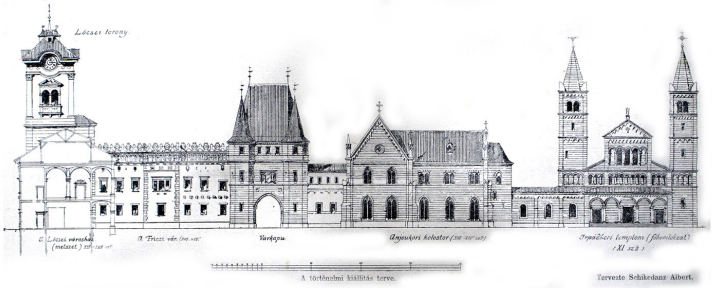

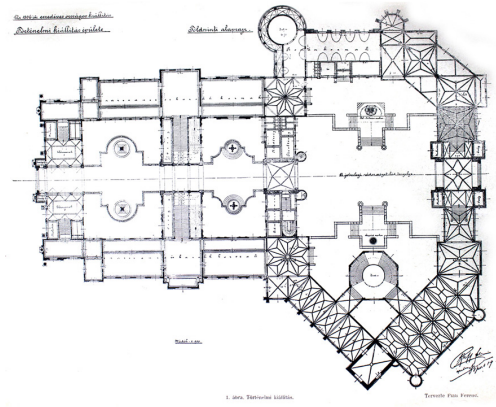

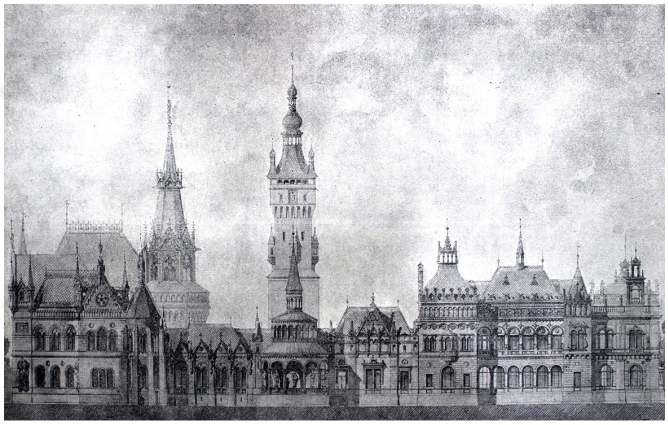

05 Alpár I.: Pályaterv a történelmi csarnok második fordulójára – alaprajz, homlokzat (1893)
06 Schickedanz A.: Pályaterv a történelmi csarnok második fordulójára – alaprajz, homlokzat (1893)
07 Pfaff F.: Pályaterv a történelmi csarnok második fordulójára – alaprajz, homlokzat (1893)

többé-kevésbé azonos, szimmetrikus sémát alkalmaztak, míg Schickedanz pittoreszk, aszimmetrikus elrendezésű épületcsoportja kitűnt a mezőnyből. A bíráló bizottság egyik tervet sem tartva kivitelezhetőnek, inkább új forduló kiírását javasolta a négy díjazott terv készítőjének meghívásával.

E második pályázat kiírása már egyértelműen Schickedanz tervének hatását mutatta, kifejezetten előírták a festői elrendezést a szimmetria helyett.[17] Sőt, különálló, mindössze nyaktagokkal, folyosókkal összekötött épületrészek alkalmazását kívánták meg. Ezen a fordulón Tandor Ottó már nem indult, az első díjat Alpár Ignác tervének (5. ábra) ítélték oda, dicséretben részesítve Schickedanz (6. ábra) és Pfaff (7. ábra) munkáit.

E második versenyforduló végén a bíráló bizottság azzal a szokatlan felvetéssel állt elő, hogy a „Millenniumi egység jegyében" a terveket beadott három építész együtt kapja a megbízást, melybe Pfaff nem kívánt belemenni. Ezért kezdetben úgy osztották

17 *ÉPIP* 17. (1893) 45. 214.

fel a feladatot, hogy Schickedanz a belsők, míg Alpár a külső kialakítás tervezéséért lesz felelős. Végül Schickedanz is kiszállt a munkából, így az elkészült épület befejezése Alpárhoz köthető.[18] A köztudatba később Vajdahunyad vár névvel bevonult épületegyüttes tervpályázata a többlépcsős versenyek első sikeres hazai példája volt reprezentatív épület esetén. Jó döntésnek bizonyult, hogy a kiírás szabadabb kezet adott a tervezőknek az első fordulóban, így a megrendelők látókörébe kerülhetett egy teljesen újszerű koncepció is.

Mindezeken túl a pályaterveket megfigyelve egyértelmű, hogy a végeredmény több pályamű – leginkább Alpár és Schickedanz második fordulóbeli tervének – kiegyensúlyozott szintézise lett, noha a köztudat a várat egyedül Alpárnak tulajdonítja. Elmondható, hogy a Vajdahunyad vár végső kialakítása tagadhatatlanul a pályázati eseménysor folyományaképpen alakult ki; a tervverseny intézménye a korszak gyakorlatában ritkán került olyan közel idealisztikus céljához, mint ekkor. A millennium másik pályázatával – a területrendezésivel – együtt mindkettőre igaz, hogy különböző építészekben felmerült ötletek és gondolatok forrhattak egybe a megvalósulás folyamán – korábban mindez kevéssé volt jellemző itthon.

3. A KIÁLLÍTÁS TEMATIKUS PAVILONJAI

Az ünnepi vásárterület egyéb pavilonjaira[19] – a jelenkori kiállítás összes épületére – számos esetben írtak ki különböző típusú pályázatokat. Összesen több mint 200 különféle építmény készült,[20] melyek közül tucatnyira írtak ki tervversenyt – jellemzően a nagyobb, jelentősebb épületekre. A legnagyobb kiállítási pavilonok terveire országos, nyilvános, jeligés pályázatokat hirdettek, mely versenyek többnyire eredményesnek is bizonyultak. Ilyen volt az expó gépipari pavilonjának 1893-ban kihirdetett pályázata, melyre öt terv érkezett be. Az első díjat Korb és Giergl műve nyerte (8. ábra), jutalmuk a tervezéssel való megbízás lett.[21]

Az építőipari pavilon szintén országos, jeligés és nyilvános pályázatán az első díjat éppen a gépcsarnok versenyének harmadik helyezettje: a Steinhardt–Lang páros nyerte (9. ábra), míg a másodikat Alpár Ignác kapta.[22]

A kiállítás bányászati és kohászati csarnokának tervversenyét szintén a Korb–Giergl páros nyerte, megkapva egyúttal a megbízást is a tervezésre (10. ábra). E fenti három tervpályázat sikeres volt abban a tekintetben, hogy mindhárom csarnoképület tervezésével az egyfordulós versenyen első díjat nyert építészeket bízták meg.[23]

Azonban a szintén jelentős méretű mezőgazdasági kiállítási épületre kiírt – ugyancsak országos, jeligés – pályázat eredményéről nem tudunk semmit, az elkészült csarnok tervezőjeként a katalógus a kiállítás műszaki osztályát jelöli meg – a sajtó a nagy pavilonok közül ezt tartotta a legkevésbé sikerültnek.[24]

A nagy csarnoképületek mellett 100-nál is több kisebb kiállítási és szolgáltatási pavilon is felépült, ezek töredékének tervezésére írtak ki tervpályázatot, azok is zömmel meghívásos versenyek voltak. A közművelődési és sajtó pavilon tervezésére öt építészt hívtak meg, a nyertesnek a Kármán Géza–Ullmann Gyula páros bizonyult.[25] Ugyancsak meghívásos versenyt hirdettek a malomipari, illetve a sokszorosító és papíripari pavilonokra, melyek közül az előbbit Quittner Zsigmond,[26] míg utóbbit Baumhorn Lipót terve (11. ábra) nyerte.[27] Mindhárom pályázat eredményeképp a nyertes tervező elképzelése valósult meg. Ellenben a szállodások és vendéglősök pavilonjának versenyére mindössze két pályamű érkezett be, és egyiket sem találták díjazásra alkalmasnak.[28] A bútorcsarnok szintén meghívásos pályázatát Meinig Arthur nyerte, de ez az épület nem valósult meg.[29]

18 A Vajdahunyad vár építéstörténetéről bővebben: Rosch Gábor: Alpár Ignác építészete. Enciklopédia Kiadó, Budapest 2005. 42–58., Magyar Vilmos: *Alpár Ignác élete és működése. II. rész Út a hírnév felé 1882–1896.* Budapesti Építőmesterek Ipartestülete, Budapest 1935. 28–77.

19 Az 1893-as területrendezési pályázat kiírása a következő pavilonokat sorolta fel ez expó területén felépítendőnek: néprajzi és házi ipari, közoktatásügyi, egészségügyi, mezőgazdasági, kertészeti, erdészeti, borászati és pincészeti, bányászati és kohászati, közlekedésügyi és gépcsarnok, illetve Horvát-Szlavónország kiállítási csarnoka. Továbbá a kiállítási kisvendéglő és az ünnepélyek csarnoka. Ezeken kívül az igazgatósági épület és a különböző technikai épületek (pl.: rendőrség, tűzoltóság) szerepeltek a listán. *ÉSZ* 2. (1893) 2. 56–57.

20 Bálint Zoltán: *Az Ezredéves Kiállítás architektúrája.* Schroll Antal és Társa Műkiadó, Bécs 1897. (Bálint 1897.)

21 *ÉPIP* 18. (1894) 11. 129., *Vállalkozók Lapja* (VL) 16. (1894) 8. 3., 11. 2.

22 *ÉPIP* 18. (1894) 11. 129.

23 Megjegyzendő azonban, hogy az építőipari pavilon a nyertes pályatervtől nagymértékben eltérő formában épült meg végül.

24 *ÉSZ* 5. (1896) 10. 239.

25 *VL* 17. (1895) 26. 3.

26 *ÉSZ* 4. (1895) 3. 91.

27 *VL* 16. (1894) 42. 3.

28 A díjazás csupán a tervezéssel való megbízás volt. *ÉPIP* 18. (1894) 22. 273.

29 Rozsnyai József: *Meinig Arthur.* Holnap Kiadó, Budapest 2018. 170. (Rozsnyai 2018.)

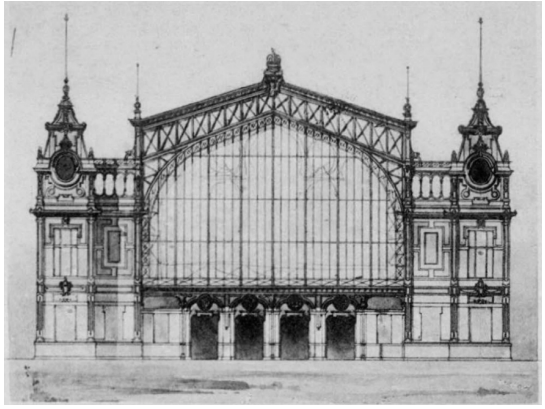
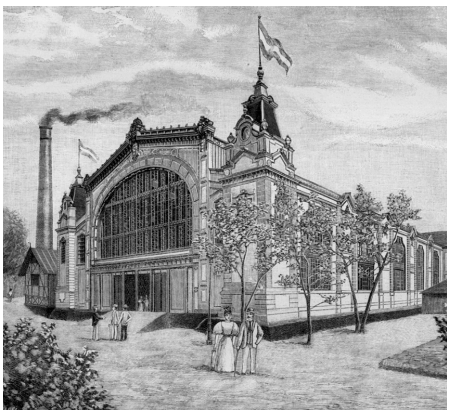
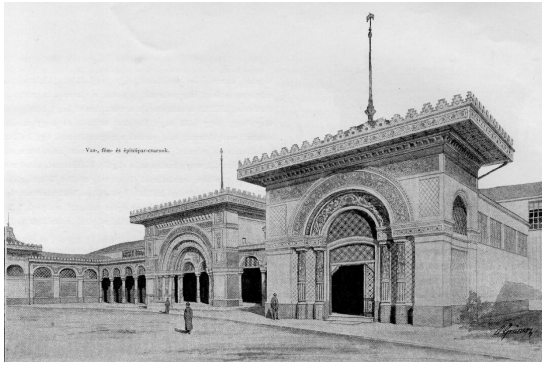

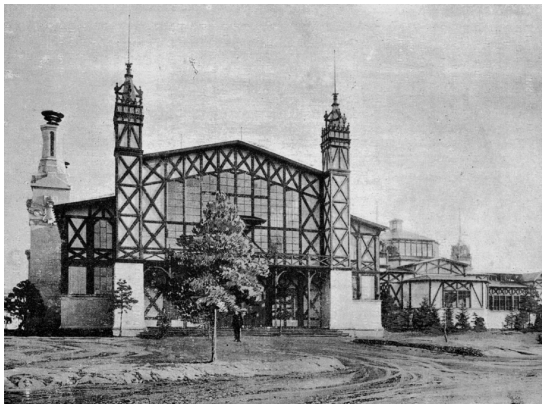

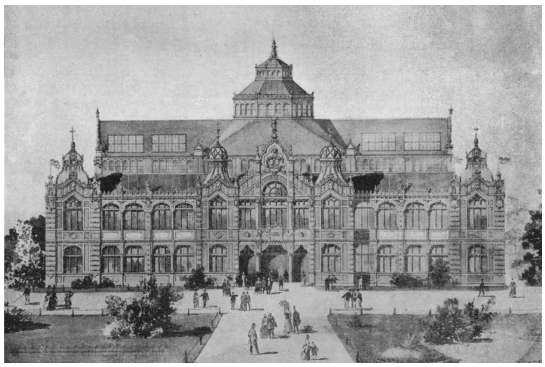

08 Korb F.–Giergl K.: Gépészeti csarnok – homlokzat (1894), távlati kép (1896)
09 Steinhardt A.–Lang A.: Építőipari csarnok – átnézeti kép, bejárat (1896)
10 Korb F.–Giergl K.: Bányászati és Kohászati csarnok,
Műszaki osztály: Mezőgazdasági csarnok (1896)
11 Baumhorn L.: Sajtó- és sokszorosítóipari csarnok (1896)

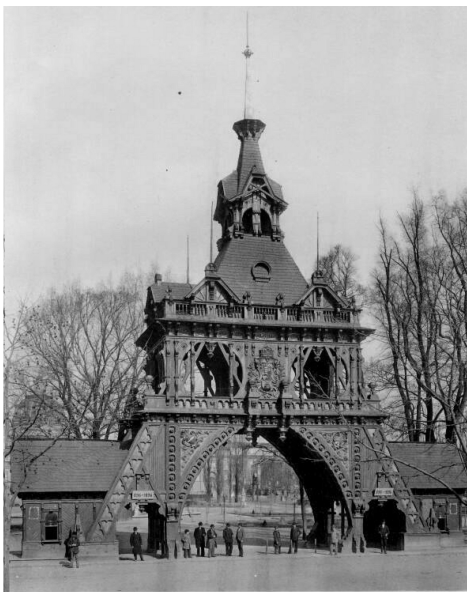

12 Jámbor L.: Főkapu, Kolbenheyer V.: II. kapu (1896)

Jól elkülöníthető a többi expóépület pályázatától az új Királypavilon tervezésének versenye, melyre egyleti pályázatot hirdettek, de ez két körben is sikertelennek bizonyult.[30] Az 1896 májusában megnyíló kiállításon végül nem is épült külön királypavilon, mindössze egy díszes sátrat építettek – Meinig Arthur tervei szerint.[31] Ferenc József számára huzamosabb tartózkodást lehetővé tevő lakosztályt végül a történelmi főcsoportban rendeztek be.[32] E kiemelt, inkább szimbolikus szempontból, semmint funkcionálisan jelentős épület esetén tehát nem járt sikerrel a pályáztatás módszere, és ezután láthatólag lemondtak a megépítéséről, nem folyamodtak a közvetlen megbízás módszeréhez sem.

Az épületek mellett az Ezredéves Kiállítás két főkapujára is kiírtak pályázatot, ezek az Andrássy út tengelyében – a mai Millenniumi Emlékmű helyén –, illetve a Városligeti Körönd mögött felépítendő bejáratok voltak. Ezt is egyleti pályázatként rendezték meg, az 1:50-es léptékű rajzokat jeligével ellátva kellett leadni a határidőre, bár időközben a lépték követelményén enyhítettek, és 100-as méretarányú rajzokat is elfogadtak.[33] Első díjul a megbízást tűzték ki, másodiknak pedig 200 korona pénzjutalmat. A kiírás kiemelte továbbá az építmények ideiglenes anyagból való felépítésének igényét. Összesen 25 pályamunka érkezett be a két bejárat témájában. Az első díjat az Andrássy úti kapura beküldöttek közül Jámbor Lajos terve, míg a második főkapura beérkezettek közül Kolbenheyer Viktor munkája nyerte el (12. ábra). Az első kapuzat versenyén a második díjakat Sándy Gyula, illetve Sebestyén Artúr tervei kapták. Az ugyancsak az Andrássy úti főkapura készült művek közül a harmadik díjakat Gerster Kálmánnak és Kolbenheyer Viktornak ítélték oda. A második főkapu második díját pedig Nagy Virgil és Huszka József közös pályázata érdemelte ki. Végül az expó körbekerített területének összesen négy főkapuja közül az első kettőt a pályázaton első díjakat nyert építészek tervei alapján építettek föl, a harmadik – Stefánia úti – főkapu tervezőjeként Huszka Józsefet jelöli meg a katalógus.[34] Feltételezhetjük, hogy megbízása nem volt független a második főkapu pályázatán való részvételétől, vélhetőleg az arra leadott pályatervből fejlődött ki e bejárat architektonikus kiképzése is.

30 *ÉPIP* 18. (1894) 47. 549.

31 A királyi sátor tervezésére kiírt pályázatról nem találunk semmilyen híradást a korabeli sajtóban, ám Meinig 1904-es nekrológjában azt állítják, hogy a sátor tervezésére kiírt pályázaton első díjat nyert. *Művészet* 3. (1904) 5. 315., Rozsnyai 2018. 170.

32 A fogadó- és dolgozószobákból álló lakosztály sűrű, nehézkes neoromán architektúrát és berendezést kapott. Bálint 1897. 33.

33 *ÉPIP* 19. (1895) 9. 91.

34 A negyedik, Hermina útra nyíló főkaput és az egész kiállítási terület kerítését a Műszaki Osztály tervezte. Bálint 1897. 47.

E kapuk pályázatain – a kisebb lépték miatt – a pavilonokéhoz képest szembetűnő a fiatalabb vagy nem élvonalbeli építészek előretörése, az ő számukra bizonyult jó lehetőségnek a kapuk tervezése.

4. A KIÁLLÍTÓ CSARNOKOK SORÁT KÍSÉRŐ MÉRNÖKI ÉPÍTMÉNYEK

A Millenniumi Kiállítás területének létesítményei közül kitűnt a Városligeti híd, amelyet – szintén pályázat útján megvalósítva – inkább látványelemként szándékoztak felépíteni a sekély tómeder felett. A híd 1893-ban kihirdetett versenye országos, névaláírásos, nyilvános tervpályázat volt. Pénzbeli díjazás híján a tervezéssel való megbízást tűzték ki a leendő nyertes számára. A kiállítás területén fekvő mesterséges tó fölé építendő hídra kiírt pályázat sajátossága, hogy nagy hangsúlyt fektetett a műszaki-szerkezeti szempontokra, hiszen pályatervtől szokatlan módon szerkezeti részletrajzokat is követelt a kiírás.[35] Összesen öt pályamű érkezett be a határidőre, melyekből hármat ismerünk a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyében megjelent illusztrációk alapján.[36] Ezek közül első díjat kapott a Schlick Gépgyár, Zielinski Szilárd és a Korb–Giergl építészpáros közös terve: egy háromnyílású acélhíd, kő mederpillérekkel. Szintén háromnyílású acélhíddal pályázott a Danubius Gépgyár, közösen Neuschloss Ödönnel és Marcellel. Legsikerültebbnek a Korb–Giergl páros Zielinskivel közösen – a fentebb említett első díjas terven kívül külön – beadott tervét találták, mely impozáns háromnyílású kőhidat vizionált a tó víztükre fölé; ezt azonban túl nagy költsége miatt elvetették.[37] Két további pályázatot adtak be, mely mérnököktől érkezett. Egyikük a Keleti pályaudvar és a Szabadság híd szerkezeti terveit is készítő Feketeházy János volt, aki – egyedüliként – egynyílású acélhidat javasolt. Míg az ötödik pályaterv szerzője a korábban a Svábhegyi fogaskerekű vasút, illetve több vidéki Duna-híd[38] építését is vezető Cathry Szaléz Ferenc volt Svájcból – az ő pályamunkája szintén háromnyílású acélhíddal számolt. Végül a híd 1896-ra épült fel a díjazott Schlick–Korb–Giergl–Zielinski terv alapján (13. ábra).[39]

35 *ÉSZ* 2 (1893) 11. 319–20.
36 *Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye* (MÉEK) 29. (1895) V., VI. és VII. táblák.
37 *MÉEK* 29. (1895) 6. 206.
38 Komárom és Esztergom városok hídjai. *ÉPIP* 18. (1894) 8. 96.
39 *MÉEK* 29 (1895) 6. 203.

Az Ezredéves Kiállításhoz köthetően megvalósított közlekedési beruházások közül kiemelkedett az 1894–96 között felépített Millenniumi Földalatti Vasút, mely a főváros globális fejlettségét volt hivatott kifejezni, a kor műszaki csúcsmegoldásait ilyenformán is hozzáférhetővé téve a nagyközönség számára. A Kiállítás területét a belvárossal összekötő vonal valamennyi megállójának utcaszintről levezető lépcsői fölé vasvázas felépítményeket szándékoztak emelni, mely lépcsőházak tervezésére nyilvános pályázatot írtak ki. Az 1894. november elején megjelent kiírás december 1-jei határidőt szabott meg, ami szokatlanul rövidnek számított, még a feladat relatíve kis léptékét tekintve is különös. Az idő rövidsége ellenére is hét pályamű érkezett be, melyek közül legjobbnak Francsek Imre tervét találták, míg a második díjat a Korb–Giergl páros terve nyerte. Végül a pályázat eredményét figyelmen kívül hagyva másokat bíztak meg a lejáró pavilonok tervezésével. A Vörösmarty téri és az Oktogonnál lévő állomások lépcsőházait Schickedanz Albert velencei reneszánsz előképeket parafrazáló elképzelése szerint építették fel; míg a többi állomás – köztük a Deák téri nagy csarnok is – Brüggemann György vasvázas kerámiabetétes tervei (14. ábra) alapján valósult meg.[40]

5.A KORSZAK ÉPÍTÉSZEINEK SIKERE A KIÁLLÍTÁSON

Az ezredéves pályázatokon kiemelkedő sikerességgel szerepelt a Hauszmann Alajos irodájából éppen 1893-ban kivált és önállósodott építészpáros: Korb Flóris és Giergl Kálmán, akik nem csak részt vettek a kiállítás területrendezési versenyén, illetve megnyerték két nagy pavilon pályázatát, de négy további épületet (15. ábra) is terveztek.[41] A Millennium alapozta meg Jakab Dezső karrierjét is, aki a Földművelésügyi Minisztérium kiállítás-rendezési főosztályának építészeként összesen kilenc épület tervezési megbízását kapta meg.[42] Az országos esemény utáni évben,

40 Schickedanz pavilonjait már 1911-12 körül, Brüggemannéit pedig a ’20-as évek elején bontották le. Gábor Eszter – Verő Mária (szerk.): *Schickedanz Albert, 1846–1915.* Szépművészeti Múzeum, Budapest 1996. 153.
41 Ezek a Rimamurány-Salgótarjáni vasmű-részvénytársaság, az Első Magyar részvény sörfőzde és az Aranykönyv pavilonjai, valamint a Horvátok Műcsarnoka. Bálint 1897. 23., 44–47.
42 Innentől kezdett felívelni karrierje, ráadásul ekkor nyerte el az Egylet Ördögmalom pályázatának díját is. Az általa tervezett pavilonok: Földművelésügyi kiállítási iroda, Ménesbirtokok, Selyemtenyésztési kiállítási csarnok és iroda, Meteorológiai pavilon, Torontál vármegye pavilonja, Gróf Batthyány pavilonja,

13 Korb F.–Giergl K.: Városligeti híd (1896)

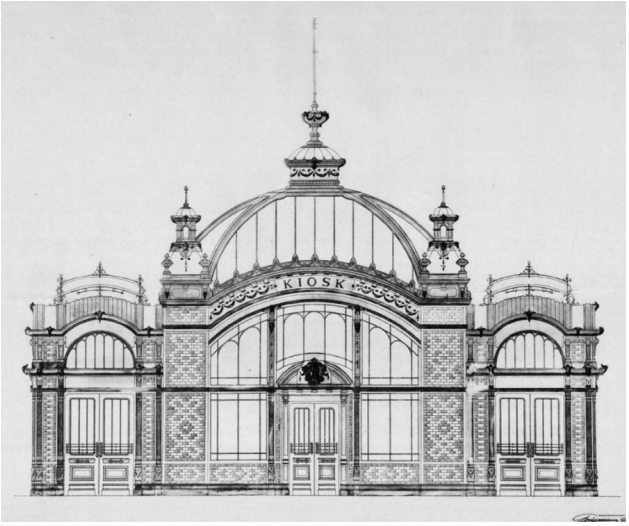

14 Brüggemann Gy.: A földalatti vasút Deák téri pavilonja – homlokzat (1895), távlati kép (1896)

15 Pfaff F.: Közlekedésügyi csarnok, Korb F.–Giergl K.: Aranykönyv pavilonja (1896)

1897-ben társult Komor Marcellel, aki Justus Sándor redőny-gyáros pavilonját tervezte a Városligetben.[43] Rajtuk kívül az expó építészeti arculatában a legmeghatározóbb építészek Quittner Zsigmond[44] és Ray Rezső Lajos[45] öt-öt, illetve Alpár Ignác,[46] Czigler Győző[47] és a Kármán Géza–Ullmann Gyula páros[48] voltak négy-négy megvalósult épülettel.

Schickedanz Albert tervezői munkásságának fénykorát az Ezredévi építkezések jelentették: a Hősök tere nagyszabású városépítészeti kompozíciója főművének tekinthető. Ennek első elemeként a Műcsarnok már 1896-ra elkészült, melynek tervezésével közvetlen bízták meg 1894-ben az akkor már a történelmi csarnok pályázatáról jól ismert építészt. Ugyanebben az évben bízták meg Zala Györggyel közösen a Kiállítás után majdan felépítendő Millenniumi Emlékmű megformálásával. A tér északi oldalára tervezett Szépművészeti Múzeum épületére 1899-ben lejárt pályázaton Pecz Samu után csupán második helyezést ért el Schickedanz, végül mégis őt bízták meg a rangos intézmény palotájának tervezésével,[49] és a múzeum 1906-ra az ő tervei szerint épült fel.

Braun testvérek pezsgőpavilonja, Istállók, kocsiszín, vendéglők. Bálint 1897. 44–47.

43 Bálint 1897. 45.

44 Kereskedelem, pénz- és hitelügy csarnok, József főherceg, Hadfelszerelési szállítók, Malomipar és Cukoripar pavilonja. Bálint 1897. 44–47.

45 A Törley csarnok, a Ganz Gyár, Magyar Államvasút Gépgyárának, Apolló kőolaj finomító gyár Rt.-nek pavilonja és a Gerbaud cukrászda. Bálint 1897. 44.

46 Redlich, Spitzer, Qhrenstein és Walla kiállítási pavilonja, az Edison-féle kinetoszkóp-fonográf pavilon, Trattner Károly Balatoni Csárdája és a Müller cukrászda. Bálint 1897. 44.

47 A Sátori testvérek pavilonja, a Király- és Kőbányai polgári sörfőzdék pavilonjai, a Nérey kávéház. Bálint 1897. 44.

48 A sajtó és közművelődés pavilonja, a Francia Vendéglő, Drexler vendéglő, valamint Kramer Miksa cementgyáros pavilonja. Bálint 1897. 44.

49 A zsűri építész tagjai az első díjat Pecz Samunak ítélték, de a döntéshozók a Hősök tere formálódó koncepciójába jobban illőnek tartották Schickedanz tervét. *ÉPIP* 23. (1899) 12. 87–88.

6. ÖSSZEGZÉS

Az Ezredéves Kiállítás építészeti mérlegét tekintve elmondható, hogy pályázattörténeti szempontból igen fontos mérföldkövet jelentett. Egyértelműen látszik a tendencia; a metódus elterjedését bizonyítja, hogy az expó jelentősebb épületeinek tervezésére túlnyomó többségben nyilvános versenyt hirdettek meg.[50] Így összességében a millennium a magyar építészettörténetben addig nem látott volumenű összefüggő pályázatsorozat lefolytatására adott alkalmat a hazai építész szakma számára, melynek során gyakorolhatták a tervversenyek különböző típusait. Az alapvető eljárástípusok közül mindegyikre találhatunk sikeres példát, úgy az egy-, mint a többfordulós pályázatra; egyaránt volt meghívásos és nyilvános verseny, illetve titkos csakúgy, mint névaláírásos. A dualizmus pályázati statisztikáit figyelve kitűnik, hogy az 1890-es évektől kezdve vált itthon alapvetővé a nyilvános pályáztatás a közösség számára fontos épületek tárgyában,[51] ebben a folyamatban a millenniumi pályázatok sikeressége, és annak publicitása minden bizonnyal kulcsszerepet játszott és jó példaként segítette az intézmény magyarországi meghonosodását. Mindenekelőtt a Városliget térszerkezetén maradandó nyomot hagyó területrendezési, illetve a mai napig a főváros emblematikus épületei közé tartozó Vajdahunyad várra kiírt pályázatok voltak azok, amelyek a különböző tervek és tervezők szabad versenyén született gondolatok szintéziséből szőtt építészeti- városépítészeti alkotásokat eredményeztek, és egyúttal kiállták az idő próbáját.

50 A nagy csarnokok közül mindössze a közlekedési pavilon és a Műcsarnok esetében éltek közvetlen megbízással. Előbbinél a jól bevált szakember lehetett meghatározó a szervezők számára, mivel Pfaff Ferenc ekkor már közel tíz éve a Magyar Államvasutak főépítésze, számos nagyváros pályaudvarának tervezője volt. Kiállítási pavilonok tervezésében sem volt járatlan, mint az 1885-ös Országos Kiállítás Műcsarnokának építésze. Továbbá megjegyzendő, hogy a korabeli kritika határozottan a közlekedési csarnokot tartotta a legsikerültebbnek építészetileg. *ÉSZ* 5. (1896) 6. 143., *ÉPIP* 20. (1896) 21. 164.

51 Székely–Marótzy 2018.

BIBLIOGRÁFIA

Bálint Zoltán: *Az Ezredéves Kiállítás architektúrája.* Schroll Antal és Társa Műkiadó, Bécs 1897.

Gábor Eszter – Verő Mária (szerk.): *Schickedanz Albert, 1846–1915*. Szépművészeti Múzeum, Budapest 1996.

Horváth János (szerk.): *Iparügyek*. Gutenberg Kiadó, Budapest 1896.

Magyar Vilmos: *Alpár Ignác élete és működése. II. rész Út a hírnév felé 1882–1896.* Budapesti Építőmesterek Ipartestülete, Budapest 1935.

Megyeri-Pálffi Zoltán: Az 1868. évi népiskolai törvény végrehajtása: a népiskolai épületek és a hajdúszoboszlói polgári fiúiskola. *Régiókutatás Szemle* 4. (2019) 1. 47–59

Rosch Gábor: *Alpár Ignác építészete.* Enciklopédia Kiadó, Budapest 2005.

Rozsnyai József: *Meinig Arthur.* Holnap Kiadó, Budapest 2018.

Sinkó Katalin: „A História a mi erős várunk." A millenniumi kiállítás, mint Gesamtkunstwerk. in: *A historizmus művészete Magyarországon*. MTA, Budapest 1993. 152-169

Sisa József – Dora Wiebenson (szerk.): *Magyarország építészetének története.* Vince Kiadó, Budapest 1998.

Székely Márton – Marótzy Katalin: A pályázat, mint jelenség a késő historizáló építészet korában. *Építés – Építészettudomány* 46. (2018) 1–2. 93–116.

ÁBRÁK FORRÁSA

01 Építő Ipar 17. (1893) 44. / 43. rajzmellékletek
02 Építő Ipar 17. (1893) 47. / 45. rajzmellékletek
03 Magyar Építőművészeti Pályázatok 1. (1894) 1. 5. /6. /13.
04 Magyar Építőművészeti Pályázatok 1. (1894) 1. 8. /3. /9.
05 Magyar Építőművészeti Pályázatok 1. (1894) 1. 20–21.
06 Magyar Építőművészeti Pályázatok 1. (1894) 1. 26–27.
07 Magyar Építőművészeti Pályázatok 1. (1894) 1. 30–23.
08 Építő Ipar 18. (1894) 9. rajzmelléklet / Építészeti Szemle 5. (1896) 12. 274.
09 Bálint Zoltán: Az Ezredéves Kiállítás architektúrája Schroll A.&Tsa Kiadó, Bécs 1897. 26/27. rajzmelléklet
10 Építészeti Szemle 5. (1896) 3. 74. / Bálint 1897, 31. rajzmelléklet
11 Építészeti Szemle 5. (1896) 2. 44. / Bálint 1897. 28. rajzmelléklet
12 Bálint 1897. 1. / 2. rajzmellékletek
13 Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.09.030
14 Építő Ipar 19. (1895) 41. rajzmelléklet / FSZEK Budapest Képarchívum ltsz.: AN048323
15 Bálint 1897. 29. / 34. rajzmellékletek

SZÉKELY MÁRTON

2012-ben diplomázott a BME Építészmérnöki Karon, műemlékvédelmi és építészettörténeti tanulmányokat folytatott Rómában a Sapienza Egyetemen. Doktori fokozatot szerzett 2020-ban (BME). Kutatási területe: tervpályázatok a 19. század végi és 20. század eleji magyar építészetben. Részt vett a Várkert bazár (KÖZTI) műemléki rekonstrukciójának tervezésében. Történeti épületek tudományos dokumentációinak és értékleltárainak készítésével is foglalkozik.
E-mail: szekely.marton86@gmail.com

MARÓTZY KAYTALIN

A BME Építészmérnöki Kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének adjunktusa, építészmérnök, műemléki szakmérnök. Kutatási területe a historizmus építészete és a Bauforschung.
E-mail: marotzy@gmail.com

DESIGN COMPETITION METHODS AT THE 1896 EXPO IN BUDAPEST - ARCHITECTURAL CONCURSES AT THE MILLENNIAL EXPO IN THE CITY PARK OF BUDAPEST

After the Compromise of 1867 there have been an emerging of a series of architectural design contests in the 1890s, of which the most noteworthy among those were announced for the design of buildings associated with the ‘1896 Millennium’. These provided an opportunity to improve a more sophisticated application routine of the competition process. On the one hand, temporary and permanent buildings were created in connection with the events of the Exhibition, and on the other hand, there was a demand for the realization of public buildings that strengthen the representation of the ’modern‘ state of the Kingdom of Hungary within the Austro-Hungarian Empire. In this study, we intend to examine the contests of the buildings that have been designed during the 1890s in greater detail when late historicism – that incorporated different historical building styles – began to spread widely in Hungary. The ‘1896 Millennium’ as a special event provided a spectacular opportunity to compete with different designs. The current study relies basically on the data collected and analysed from the period architectural press in Hungary.
Keywords: millennium · historicism · design competition · pavilions · expo architecture